

Панченко С.В.

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ДОГОВІРНОГО ПРАВА

Досліджено основні підходи до визначення поняття «джерело цивільного договірного права». Проаналізовано загальнотеоретичні підходи і погляди відомих цивілістів.

Розкрито формально-юридичне розуміння поняття джерела права та визначено його як зовнішню форму вираження норм права, спрямованих на правове регулювання конкретних суспільних відносин, санкціоновану уповноваженими на це суб'єктами, що характеризується внутрішньою ієрархією.

Дослідження загальних положень джерел права в теорії права загалом має суттєве значення для детального вивчення та аналізу джерел цивільного права.

Визначено ознаки джерел цивільного права: 1) спрямовані на правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин; 2) різна форма закріплення норм, тобто не лише в письмовій, але й в усній формі; 3) різноманітність видів; 4) юридична рівність учасників у праві вибору джерел права; 5) можуть виникати за волевиявленням учасників цивільних правовідносин, крім випадків, встановлених законом.

Запропоновано власне розуміння поняття «джерело цивільного договірного права» та визначено його характерні ознаки. Під поняттям джерела цивільного договірного права автор розуміє зовнішню форму вираження норм цивільного права, спрямованих на правове регулювання майнових відносин, що виникають із цивільно-правового договору між конкретними учасниками, які вільні у виборі прав, обов'язків та строку дії договору, крім випадків, передбачених законом. Також визначено основні ознаки джерела цивільного договірного права, такі як: 1) обов'язковість застосування для конкретних учасників договірних правовідносин; 2) спрямовані на правове регулювання майнових відносин; 3) свобода визначення змісту, крім випадків, визначених законом; 4) свобода строку дії джерел права, крім випадків, визначених законом.

Ключові слова: джерело права, джерело цивільного договірного права, правова норма, форма права.

Постановка проблеми. Договірне право є окремим інститутом цивільного права, що має власну зовнішню форму вираження норм права. На відміну від джерел цивільного права, джерела договірного права характеризуються певними особливостями, що зумовлені тим, що цивільні правовідносини виникають виключно на підставі договору. При цьому мають місце особливі предмет та метод правового регулювання цивільних відносин.

Загалом, визначення поняття «джерела права» є проблемним, незважаючи на те, що воно виступає предметом дискусій багатьох науковців не лише в теорії права, але і в інших галузях, зокрема цивільному праві. Саме система джерел права забезпечує належну нормативну регламентацію суспільних відносин, цілісність правової системи та правопорядок як необхідну передумову розвитку суспільства [1, с. 24].

Стан дослідження теми. Джерела права як юридична категорія були предметом дослі-

дження фахівців теорії права, таких як: В.Д. Бабкін, В.С. Журавський, О.В. Зайчук, М.І. Козюбра, В.С. Нерсисянц, Ю.М. Оборотов, Л.В. Петрова, О. Погрібний, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Ю.О. Тополь, Р.Б. Тополевський та інші. Також фахівців у галузі цивільного права: С.М. Бервено, Т.В. Боднар, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданик, М.М. Марченко, С.С. Немченко, Л.Г. Парашук, С.О. Погрібний, О.С. Яворська та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб, ґрунтуючись на наукових напрацюваннях та підходах у теорії права та галузі цивільного права до розуміння категорії «джерела права», сформулювати власне бачення поняття «джерела договірного цивільного права» та визначити його характерні ознаки.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що питання джерел цивільного договірного права є актуальним, що зумовлює доцільність його вирішення на рівні наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Договірне право має власну систему джерел права та характеризується специфічними ознаками. Правова категорія «джерела цивільного договірного права» є похідною від двох понять: «джерела права» та «цивільне договірне право». Тому для визначення терміна «джерела цивільного договірного права» слід визначитися із сутністю цих категорій.

Для з'ясування категорії «джерела права» слід звернутися насамперед до наукових напрацювань із теорії права. Як слушно наголошує А.І. Дрішлюк, ця проблема не існує окремо, а її вирішення залежить певним чином від здобутків теорії держави і права [2, с. 364]. Джерела права є однією з важливих категорій права загалом як у прикладному, так і теоретико-пізнавальному відношенні, що зумовлює багату історію його дослідження.

Узагальнивши наукові підходи, варто виділити три основних напрями розуміння джерел права: матеріальний, ідеологічний і формально-юридичний. У матеріальному розумінні розглядають сукупність усіх об'єктивних умов життя суспільства, які є підставою виникнення правових приписів [3, с. 278; 4, с. 267; 5, с. 78] (суспільство, його потреби, інтереси індивідів, форми власності тощо) [6, с. 13]. В ідеологічному розумінні вивчають сукупність ідей, уявлень про право, про те, яким воно має бути (наукові, релігійні та інші погляди, теорії, концепції щодо чинного, можливого та бажаного права, правова доктрина, правосвідомість суспільства, вчення про право, правосвідомість тощо) [3, с. 278; 4, с. 267; 6, с. 13; 5, с. 78]. У формально-юридичному розумінні розглядали такі питання: засіб юридичного виразу права, в результаті чого воно об'єктивується, набуває офіційності й загальної обов'язковості (нормативно-правовий акт, нормативний договір) [5, с. 78]; у якому із джерел права маються на увазі форми його вираження (правовий звичай, нормативний акт, нормативний договір, юридичний прецедент, правова доктрина та релігійна норма) [6, с. 13]; форму вираження правового припису, джерела, з яких пізнають зміст права (нормативно-правовий акт, правовий договір, правовий звичай тощо) [3, с. 278; 4, с. 267].

Ми схиляємося до формально-юридичного розуміння поняття джерела права та визначаємо його як зовнішню форму вираження норм права, спрямованих на правове регулювання конкретних суспільних відносин, санкціоновану уповноваженими на це суб'єктами, що характеризується внутрішньою ієрархією.

Дослідження загальних положень джерел права в теорії права загалом має суттєве значення для детального вивчення та аналізу джерел цивільного права. Водночас джерела цивільного права мають свої особливості у зв'язку з галузевою спрямованістю.

На думку В.В. Дудченко, питання джерел цивільного права – це не просто питання, а початок цивільного права [7, с. 135].

Слід зазначити, що в юридичній літературі поняття «джерело цивільного права» визначають таким чином: 1) як форму вираження цивільно-правових норм, що мають загальнообов'язковий характер [8, с. 17; 9, с. 59; 10, с. 16]; 2) як форму вираження законодавцем норм, які регулюють відносини із приводу предмету правового регулювання цієї галузі права [11, с. 25]; 3) норми цивільного права виражені в різних правових формах [12, с. 27]; 4) форму вираження, існування, зміни або припинення норм або правил поведінки, санкціонованих або встановлених державою для регулювання суспільних відносин [13, с. 10]; 5) систему його зовнішніх форм, в яких містяться цивільно-правові норми [14, с. 46]. Тобто усі науковці схиляються до розуміння джерел цивільного права як форми вираження норм права (правил поведінки), із чим варто погодитись.

Особливість джерел цивільного права зумовлена предметом та методом цивільно-правового регулювання відносин та виявляється в нижченаведених ознаках.

По-перше, зовнішньою формою вираження джерел цивільного права виступають акти цивільного законодавства, договір і звичай (ст. ст. 4, 6, 7 ЦК України). Таким різнобічним зовнішнім вираженням джерела цивільного права відрізняються від джерел інших галузей права *та характеризуються різноманітністю видів*. Це можна пояснити тим, що цивільне право відноситься до галузей приватного права та становить материнське право для решти з них. Крім того, як слушно зауважує О.В. Іваненко, система джерел приватного права складається з таких елементів, як система джерел матеріальних галузей приватного права, тоді як система джерел публічного права – із джерел процесуальних галузей приватного права. [15, с. 127]. *Також важливою характеристикою є те, що форма вираження цивільного законодавства, договору, звичаю – як джерел цивільного права – може бути як усною, так і письмовою.*

Цивільне законодавство ґрунтується на засадах свободи договору, свободи підприємницької діяльності та інших (ст. 3 ЦК України). Тобто

законодавець надає можливість учасникам цивільних правовідносин на власний розсуд регулювати відносини між собою – «дозволено все, що не заборонено законом». Відповідно, таке вільне волевиявлення суб'єктів цивільного права є обов'язковим для них, тобто виступає джерелом права. До прикладу, в Україні кримінально-правові норми систематизовано в єдиному законодавчому акті – Кримінальному кодексі України [16, с. 21], де заборонено будь-які відступи від припису закону.

По-друге, внутрішню форму джерел цивільного права складають норми права, що вирізняються за предметом та методом цивільно-правового регулювання відносин.

Відповідно до ст. 1 ЦК України предметом цивільно-правового регулювання є особисті немайнові та майнові відносини. Як слушно зазначає Л.М. Паращук, особисті немайнові права визнаються пріоритетними по відношенню до майнових. Крім того, неприпустимість втручання у сферу особистого життя людини, як принцип цивільного законодавства, є підтвердженням того, що в основу створення ЦК України покладено природно-правову доктрину, якою захищаються, перш за все, такі людські цінності, як життя, свобода, здоров'я [17, с. 63]. Правове регулювання майнових відносин визначається, зокрема, такими принципами, як неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, та ін. Принцип свободи договору є окремим і, як доцільно вважають більшість науковців, одним із визначальних принципів у регулюванні цивільних відносин [17, с. 63].

Водночас наявність предмета правового регулювання, за твердженням Р.О. Стефанчука, є необхідною, проте недостатньою умовою віднесення певної сукупності правових норм до категорії правової галузі. Поряд із предметом правова галузь повинна містити свій специфічний метод правового регулювання [8, с. 13]. На думку Є.О. Харитонова та О.В. Старцева, метод правового регулювання відносин є головним критерієм встановлення їхньої галузевої приналежності [18, с. 63]. Із такою позицією науковців слід погодитися.

Цивільно-правовий метод вирізняється тим, що він ґрунтується на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності учасників цивільних правовідносин (ч. 1 ст. 1 ЦК України). Тобто має місце диспозитивність право-

вого регулювання цивільних відносин та діє принцип «дозволено те, що не заборонено законом». Учасникам цивільних правовідносин надається право самостійно визначати зміст та межі здійснення своїх прав [19, с. 19]. Водночас для правового регулювання окремих суспільних відносин застосовується імперативний метод, який забороняє відступ від припису закону, та діє принцип «Дозволено лише те, що дозволено» (наприклад, у зобов'язаннях, що виникають унаслідок заподіяння шкоди, імперативним є припис про відшкодування цієї шкоди, підстави, умови та порядок її відшкодування) [19, с. 63].

Ознаками джерел цивільного права виступають такі: 1) спрямовані на правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин; 2) різна форма закріплення норм, тобто не лише в письмовій, але і в усній формі; 3) різноманітність видів; 4) юридична рівність учасників у праві вибору джерел права; 5) можуть виникати за волевиявленням учасників цивільних правовідносин, крім випадків, встановлених законом.

Таким чином, джерело цивільного права – це зовнішня форма вираження норм цивільного права, спрямованих на правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин, яка встановлюється, як правило, за волевиявленням юридично рівних суб'єктів, санкціонована та характеризується різноманітністю видів.

Дослідивши поняття «джерела права» та «джерела цивільного права», визначимо розуміння категорії «джерела договірної права».

Щодо визначення поняття «договірної права», то варто погодитися із думкою О.С. Яворської, що воно вже вийшло за рамки традиційних уявлень про нього як про складову частину цивільного законодавства, цивільного права. Адже сторони мають право укласти договір, не передбачений актами цивільного законодавства, а також відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд [20, с. 156].

У науці цивільного права запропоновано такі підходи до розуміння поняття «договірне право». Договірне право – це системно упорядкована сукупність правових норм, розміщених у ЦК України, інших актах законодавства, та норм-вимог, розміщених в інших джерелах права, які встановлюють: принципи договірних відносин; правила та порядок укладення договору; зміст договору, тобто права та обов'язки сторін; порядок виконання договірних зобов'язань; правові наслідки неналежного виконання (невиконання)

договірних зобов'язань та способи захисту порушених прав сторін договору [21, с. 81; 22, с. 55]. Подібні міркування висловлює Н.А. Данишіна: договірне право – це система цивільно-правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з укладенням, змістом, формою, виконанням, зміною та припиненням цивільно-правового договору, а також інші відносини, засновані на договорі або пов'язані з ним [23, с. 208]. Із таким підходом слід погодитися, водночас поняття договірної права не є повним, оскільки в ньому не відображено методи правового регулювання, а саме: юридична рівність учасників, диспозитивність у виборі поведінки учасників цивільно-правових відносин тощо.

На думку О.С. Яворської, договірне право – це система соціальних норм, встановлених учасниками цивільного обороту [20, с. 157]. Це занадто широке поняття, оскільки воно не відображає специфіку договірної права.

Договірне право – це сукупність цивільно-правових норм, які регулюють суспільні відносини шляхом досягнення відповідних домовленостей (компромісів) між юридично рівними особами [8, с. 211]. Однак запропоноване визначення не розкриває специфіку договірної права, оскільки вказує на характерні ознаки цивільного права загалом.

Особливість джерел цивільного договірної права зумовлена тим, що цивільні правовідносини виникають на підставі договору. При цьому мають місце особливі предмет та метод правового регулювання цивільних відносин.

Предмет правового регулювання договірних відносин наділений низкою ознак:

1) підставою виникнення є цивільно-правовий договір. Відповідно до ч. 1 ст. 626 ЦК України договір – це цивільно-правовий юридичний акт. Основними ознаками договору є: домовленість, тобто для його існування має існувати компроміс, збіг волевиявлення учасників; домовленість двох і більше осіб, тобто з волевиявлення лише однієї сторони договір не може існувати; спрямованість на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків [8, с. 211].

2) учасниками, серед яких основними є сторони. При цьому не будь-які суб'єкти цивільного права можуть бути стороною договору. Це залежить від правової природи договору (наприклад, сторонами договору оренди державного майна можуть бути орендар та орендодавець, які вказані в ст. 5, 6 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» [24], сторо-

нами в договорі довічного утримання (догляду) є відчужувач і набувач, в якому відчужувачем є виключно фізична особа (ч. 1 ст. 746 ЦК України), сторонами договору роздрібної купівлі-продажу є продавець та покупець, в якому покупець обов'язково має здійснювати підприємницьку діяльність (ч. 1 ст. 698 ЦК України) та інші). Саме це зумовлює той факт, що договір є обов'язковим для застосування лише до конкретних учасників, якими є сторони;

3) предмет договору зумовлюється метою виникнення договірних відносин, наприклад, метою договорів підряду є виконання роботи, а предметом – робота та її результат (ст. 837 ЦК України);

4) предметом регулювання є лише майнові відносини. Майнові відносини являють собою групу суспільних зв'язків, яка відрізняється від інших груп за специфікою об'єкта – майна, яке відповідно до ст. 190 Цивільного кодексу України є особливим об'єктом, яким вважаються окремі речі, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [25]. Є.В. Гузь під поняттям майнових відносин розуміє вольові відносини із приводу речей та інших матеріальних благ, які визначають правомочності власника майна, пов'язані з володінням, користуванням, розпорядженням майном, за умови, що ці правомочності набуті на законних підставах [26, с. 117];

5) додатковим правовим регулюванням спеціальними нормативно-правовими актами (наприклад, під час укладення договору найму (оренди) земельної ділянки таким актом є Закон України «Про оренду землі» [27], а договору про оренду державного та комунального майна – Закон України «Про оренду державного та комунального майна»).

Особливість методу полягає в диспозитивності правового регулювання договірних відносин. Це пояснюється тим, що у цивільному праві панує принцип свободи договору. Водночас для договірної права характерною є побудова правовідносин згідно з імперативними нормами. Це зумовлено тим, що законодавець встановлює окремі вимоги до змісту деяких договорів. Дані вимоги мають значення з огляду на такі факти:

1) сторонам обов'язково слід їх погодити і закріпити в договорі;

2) за загальним правилом, сторони вільні, але у визначених законом випадках вони обмежені у волевиявленні (наприклад, предметом договору дарування можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі

(ч. 1 ст. 718 ЦК України), предметом договору довічного утримання є житловий будинок, квартири або їхня частина, інше нерухоме майно або рухоме майно (ст. 744 ЦК України): щодо строку дії договору: якщо не встановлений строк договору найму житла, він вважається укладеним на п'ять років (ч. 1 ст. 821 ЦК України); щодо форми договору – договір купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, крім договорів купівлі-продажу майна, що перебуває в податковій заставі (ст. 657 ЦК України); договір дарування нерухомої речі укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню (ч. 2 ст. 719 ЦК України); кредитний договір укладається в письмовій формі (ч. 1 ст. 1055);

3) свобода визначення змісту та строку договору, крім випадків, встановлених законом. Сторони самостійно визначають зміст договору, однак окремі вимоги мають значення істотних умов договору, що становлять внутрішню форму джерела права. Так, ст. 982 ЦК України визначає істотні умови договору страхування, ст. 15 Закону України «Про оренду землі» закріплює істотні умови

договору оренди землі, ст. 18 Закону України «Про іпотеку» [28] вказує на істотні умови іпотечного договору тощо. Окрім цього, сторони договірних правовідносин самостійно визначають строк дії джерела права, за винятками, передбаченими законом, – наприклад, договір оренди земельної ділянки (ст. 19 Закону України «Про оренду землі» [27]). Якщо сторони не визначають строк, законодавець встановлює його – наприклад, договір оренди житла (ч. 1 ст. 821 ЦК України [25]).

Висновки. Вищезазначене дозволяє виділити такі ознаки джерел цивільного договірного права: 1) обов'язковість застосування для конкретних учасників договірних правовідносин; 2) спрямовані на правове регулювання майнових відносин; 3) свобода визначення змісту, крім випадків, визначених законом; 4) свобода строку дії джерел права, крім випадків, визначених законом.

Під поняттям джерела цивільного договірного права ми розуміємо зовнішню форму вираження норм цивільного права, спрямованих на правове регулювання майнових відносин, що виникають із цивільно-правового договору між конкретними учасниками, які вільні у виборі прав, обов'язків та строку дії договору, крім випадків, передбачених законом.

Список літератури:

1. Клабан В. Сучасна система джерел права України: деякі теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Випуск 61. С. 24–29.
2. Дрішлюк А.І. Щодо актуальності дослідження системи джерел цивільного права України (огляд літератури та постановка проблеми). *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 361–367. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_65_49.
3. Теория государства и права : учебник / под. общ. ред. О.В. Мартышина. Москва : Норма, 2007. 496 с.
4. Теория государства и права : учебник / под. ред. В.К. Бабаева. Москва : Юристъ, 2001. 592 с.
5. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін. ; за ред. В.Г. Гончаренка. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2004. 320 с.
6. Ковальова Ю.В. Джерела права: багатоманітність наукового розуміння та єдність сутності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія ПРАВО. Випуск 31. Том 1. С. 10–13.
7. Дудченко В.В. Цивільне право України (традиції і новації) / за заг. ред. Є.О. Харитонова, Т.С. Кивалової, О.І. Харитонovoї. Одеса : Фенікс, 2010. 700 с.
8. Цивільне право України : навчальний посібник / за ред. Р.О. Стефанчука. Київ : Прецедент, 2005. 448 с.
9. Гражданское право: В 2 т. Том 1: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Волтерс Клувер, 2004. 816 с.
10. Цивільне право України: навчальний посібник / кол. Авторів ; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
11. Килимник І.І. Цивільне право України : навч. посібник / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків : ХНУМГ. 2014. 225 с.
12. Іваненко О. Вплив глобалізаційних процесів на джерела приватного права. *Національний юридический журнал: теория и практика IUNIE*. 2016 С. 26–29.
13. Белоус И.В. Источники российского семейного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : Ростов н/Д, 2004. 195 с.
14. Гражданское право. Часть первая : учебник/ под. ред. А.Г. Калпина, А.И. Масляева. 2-е изд, перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2003. 536 с.

15. Іваненко О.В. Місце джерел цивільного права в системі джерел приватного права: окремі питання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Юридичні науки*. Випуск 1. Том 1. 2014. С. 127–131.
16. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
17. Паращук Л.Г. Принципи та цінності цивільного права. *Юридичний вісник*. 1(18)2011. С. 62–65.
18. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне і право України : підручник. Вид. 2, перероб. і доп. Київ : Істина, 2007. 816 с.
19. Гражданское право Украины : учебник для вузов системы МВД Украины: в 2-х частях. Часть I / А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др. ; под ред. проф. А.А. Пушкина, доц. В.М. Самойленко. Харків : Ун-т внутр. дел; «Основа», 1996. 440 с.
20. Яворська О.С. Договірне право як регулятор цивільних відносин. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2008. Вип. 6(74). С. 148–158.
21. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін. ; за ред. О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
22. Бервено С.М. Проблеми договірного права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.
23. Даньшина Н.А. Связь гражданского права и договорного права. *Ученые записки Орловского государственного университета*. № 2(65). 2015. С. 208–210.
24. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 10.04.1992 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 30. Ст. 416.
25. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 261.
26. Гузь Є.В. Майнові відносини та їх характерні ознаки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 112–118.
27. Про оренду землі : Закон України від 6.10.1998 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 46-47. Ст. 280.
28. Про іпотеку : Закон України від 5.06.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 38. Ст. 313.

Panchenko S.V. CONCEPTS AND FEATURES OF THE SOURCE OF CIVIL CONTRACT LAW

The article investigates the main approaches to the definition of the “source of civil contract law”. General theoretical approaches and views of known researches of civil law are analyzed.

We incline to legal understanding of a concept of a source of law and we define it as the external form of expression of the rules of law directed to the legal regulation of the concrete public relations, authorized by representatives on it subjects which is characterized by internal.

The research of general provisions of sources of law in the theory of the right, generally, has essential value for detailed studying and the analysis of sources of civil law.

Signs of sources of civil law are defined: 1) are directed to legal regulation of the personal non-property and property relations; 2) a different form of fixing of norms, that is not only in written, but also in an oral form; 3) variety of types; 4) legal equality of participants in the right to choose sources of law; 5) can arise on will of participants of civil legal relationship, except the cases established by the law.

A proper understanding of the concept of the “source of civil contract law” is provided. It aims to bring it into line with modern system of sources of civil law. Sources of civil contract law it is an external form of expression of the standards of civil law directed to legal regulation of the property relations arising from the civil contract between specific participants are free in the choice of the rights, duties and period of validity of the contract, except the cases provided by the law.

Also we mark out signs of sources of civil contract law, such as:

1) obligation of application for specific participants of contractual legal relationship; 2) are directed to legal regulation of the property relations; 3) freedom of determination of content, except the cases determined by the law; 4) freedom of period of validity of the sources of law, except cases determined by the law.

Key words: *source of law, source of civil contract law, legal norm, form of law.*